

1939

O K T O B E R

RiáltoSzó

SZERKESZTI:
DR. TAVASZY
SÁNDOR

T A R T A L O M

László Dezső: Az ember a reformációban. — Péterffy László: Erdélyi falvak a reformációban. — Dr. Ilyés Béza: Magyarbényei Bárány Radák Ádám — Dr. Czifják János: Heim Károly Erdélyben. — FÉRFISZÖVETSÉGEK MUNKÁJA. Sipos Béza: Férfiak munkája. Kovács L.: Alulról felfelé vagy felülről lefelé? — Biró Sándor: Kálvin strassburgi gyülekezet-szervező munkája. Kozma T.: Hitújítás vagy reformáció? — Irodalom és művészet

KIÁLTÓ SZÓ

SZERKESZTI: DR. TAVASZY SÁNDOR // FŐMUNKATÁRSOK: BIRÓ SÁNDOR ÉS LÁSZLÓ DEZSŐ.

SZERKESZTŐSÉG ÉS KIADÓHIVATAL: CLUJ, CALEA MARECHAL FOCH 38. SZÁM.

Kéziratok, előfizetési díjak ide küldendők. — Előfizetési díja félévre 50 Lei, egész évre 100 Lei.

XIII. ÉVFOLYAM

1939 OKTÓBER

10. SZÁM

Inregistrat la Tribunalul sub N-rul 1507/1938, la N-rul curent 27. sz. a. bejegyezve a clujl Törvényszéknél.

Az ember a reformációban.

Ha az utóbbi tíz-tizenöt év alatt írt, reformációról szóló írásokat megfigyeljük, megállapíthatjuk, hogy azoknak javarésze a reformáció **isteni oldalát** emeli ki és nagyjában arról a kérdéstről szól, hogy mi volt az Isten szerepe, helye, ajándéka és parancsa a reformációban. Ha ismerjük a mi mostani korunkat közvetlenül megelőző idők protestáns gondolkozását, akkor minden tekintetben helyesnek és szükségesnek kell itélnünk azok fáradozását, akik arra mutattak rá, hogy mi volt Isten helye a reformációban, mert hiszen a reformáció a maga lényegében nem más, mint Isten feltétlen hatalmának és teljes kegyelmének döntősúlyú, új megjelenése az emberiség történelmében. Nemcsak a reformáció lényege, hanem az általános protestáns gondolkozás is megkívánta, hogy a reformáció isteni valóságát kiemeljék, hiszen egészen általános volt az a felfogás, hogy a reformáció nem más, mint az ember szabadság- törekvésének kiteljesedése, az emberi elme győzelme, a szabad gondolkozás diadala a római egyház, az emberi tudatlanság és korlátozottság fölött. A századeleji ember saját magát, mindentől függetlenszabadságát, az általános emberi szabadelvűséget ünnepelte a reformációi ünnep alkalmával. Ebben a gondolkozásban meghamisították a reformáció igazi lényegét, mert a reformáció tényét annak alapjától, Istentől elválasztva tekintették. Nekünk örülnünk kell tehát annak, hogy az újabb theologusaink és lelkipásztoraink bizonyágtételén keresztül ismét tisztán és világosan megláthattuk a reformáció igazi lényegét, magának Istennek munkáját a reformációban.

Az a tény azonban, hogy a reformáció a maga lényege szerint Isten hatalmának és kegyelmének új, döntősúlyú megjelenése és győzelme az emberi történelem fölött,

nem jelenti azt, hogy nem lehet arról a kérdéstről is beszélni, hogy hogyan nézett ki az **az ember**, akiben és akin keresztül Isten ezt a reformációt megindította és végezte. Soha sem szabad szem elől téveszteni, hogy a reformáció Isten Szentlelkének a munkája volt, a reformációban maga Isten kelt hadra, hogy egyházát megtisztítsa és új életre serkentse, de Isten ezt a munkát embereken keresztül, emberek által végezte. Azok az emberek pedig, akik a reformációban Isten hatalmas eszközei voltak, nem maradtak Isten munkájának hatása nélkül, életüket döntően meghatározta, átalakította Istennek rajtuk keresztül végzett reformáló munkája. Ebben a cikkben tehát arról beszélünk, hogy a reformációban újra megjelent Isten milyenné tette azokat az embereket, akik akkor Isten ügyét képviselték az egyházban és a történelemben.

Miért kell nekünk **éppen ma** ezzel a kérdéssel foglalkoznunk? A mai ember két ponton jutott súlyos válságba: egyfelől az egyre jobban kiteljesedő közösségi formák egészen felemésztek, feloldják az egyéniséget, megfosztják személyes jellegétől, kezdeményezőképességétől, másfelől ez a megkötött, önbizalmát, egyensúlyát elveszített ember egyre inkább önmagába süllyed és tevékenységeinek elferdített vonalain éli ki magát. Ebben a helyzetben a református egyházi közösségnek szüksége van arra, hogy pár percre maga elé idézze azt az embertípust, amelyet Isten teremtett meg a reformációban.

I.

Mindenek előtt az a kérdést kell megvizsgáljunk, hogy **valóban van-e egy ilyen új, reformátori embertípus az európai történelemben?** Minden típusnak az ismertető jelei legvilágosabban a típus diszplédányán ismerhetők fel. Nem a torz, hanem

a teljes példányok hordják leginkább magukon a fajta kimetszett bélyegeit. A reformáció által támasztott új ember legjellemzőbb vonásai a reformátorok arcán ismerhetők fel. Viszont a rajtuk felismert jellemvonásokat mindazokon fel tudjuk találni, akik a reformációval kapcsolatba jutottak. Mennyre más ember Luther és Kálvin, más faj, más vérmérséklet, társadalmi osztály, kultúra gyermekei. Előbbi vérbeli német, utóbbi vérbeli francia, Luther a mindent elsöprő indulat, Kálvin a megfontolt higgadság embere. Luther az egyszerű bányászcsalád gyermeke a természet öléből sodródik a városi polgári élet keretei közé; Kálvin a legelőkelőbb francia családokkal kapcsolatban álló régi hivatalnok család sarja, igazi városi ember. Luther a vaskos egyházi műveltség keretei közül jut sajátos felfogásáig; Kálvin pedig a szabad gondolkozás felé hajló francia egyetemeken keresztül érkezik el Isten szolgálatáig. És folytathatnánk tovább ezt a sort, hogy rámutassunk a két nagy reformátor közötti újabb és újabb különbözőségekre. Mindennek ellenére azonban azt kell mondanunk, hogy mind a két reformátor a legteljesebb mértékben azonos embertípus és mindkettő ugyanazt az életútát járja.

És nemcsak ők hasonlítanak egymáshoz, hanem mindazok hasonlítanak hozzájuk, akik hatásuk alá kerültek. Ha a svájci Zwingli, a skót Knox Jánost, a lengyel Lasco Jeromost, a holland Esch Jánost, a két svéd Peterson testvért, vagy a magyar reformátorokat: Dévait, Sztárait, Szegedi Kist és Méliust nézzük, minden különbözőségük ellenére is el kell ismernünk, hogy személyiségük lényegében a legközelebbi rokonságban vannak egymással. A reformáció nemcsak ilyen azonos belső felépítettségű theologusokat és lelkipásztorokat teremtett, hanem azonos típusú fejedelmeket, politikusokat és katonákat is. Bölcs Frigyes szász választófejedelem, III. Frigyes pfalzi fejedelem, Orániai Vilmos holland szabadsághős, a svéd Gusztáv Adolt, vagy a mi Bethlen Gáborunk mind más és más faj gyermekei, sőt más századok szülöttei, más külső körülmények hordozói, de mégis egymás igazi rokonai, mert egyikük életében sem lehet letagadni a reformáció döntő befolyását. Azokat a jellemvonásokat, amelyeket ezek az igazi nagy emberek hordoztak, a reformáció kisebb hiveinél, az egyszerű egyháztagoknál is fel lehet ismerni.

A reformáció tömegmozgalom volt. Országok és világrészek kerültek hatása alá, de mégsem pusztította el azoknak az egyéniségét, akik hatása alá kerültek, sőt éppen ellenkezőleg, a reformációban élő egyéniségekből eddig elrejtett képességek kezdtek kisarjadni.

II.

Ha most már részleteiben vizsgáljuk a reformációban élő ember közös vonásait, mindenek előtt ezeknek a **közös vonásoknak az eredetére**, forrására kell rámutatnunk. A reformáció emberei azért hordozzák ugyanazt az arcot, mert egyéniségüket alapjában határozza meg **Isten** félelmes hatalmának feltétlenül engedelmes elfogadása és Isten végtelen kegyelmének személyes megtapasztalása. A reformáció emberei számára Isten nem elvont fogalom, fenkölt eszme, végső ok, hanem **élő személy**. A reformáció jelentősége éppen az, hogy Isten személyes valóságáról győződött meg az ember, akinek vallása addig megmaradt az egyház keretei között, a szertartások szövevényében, a kegyes gyakorlatok elvégzésében. A reformátorok azt látták meg, hogy Isten nagyobb, mint a róla szóló theologia, nagyobb, mint a tiszteletére épített egyház, nagyobb, mint a kegyelmének kiérdemelésére rendelt szertartások. A reformáció emberei megtalálták azt az archimideszi pontot, ahonnan az egész világot ki lehetett a maga sarkaiból mozdítani, megtalálták Istent, helyesebben megtalálta őket Isten és ők ebből az új, világleletti pontból ki is mozdították az egész világot. Isten által föléje kerültek a világnak s ezért bátran szembe száltak azzal és mindenestől új világot hirdettek a régivel szemben. A reformáció emberei azért mertek olyan teljes kérelhetetlenséggel fordulni szembe a régi világ minden intézményével, szervezetével, tanításával és gyakorlatával, mert Isten által szabadok lettek a világtól. Ez a szabadság azonban Isten rabságát, Isten céljainak a szolgálatát jelentette. A reformáció ember szabad ember, mert nem köti többé a világ, de mindenestől kötött ember, mert köti Isten akarata.

Ez az Istentől nyert szabadság és Isten ügyének feltétlen szolgálata teszi mindenek előtt azonosakká azokat az embereket, akik a reformációban élnek. A közösen megtalált, azonos élő Isten kapcsolja egy nagy családba a különböző országok és népek reformátori nemzedékét és teremt közöttük szoros lelki szövetséget.

III.

Ezen a közös lelki alapon, ezekből a közös lelki gyökerekből **azonos emberi magatartás** bontakozik ki a reformáció sodrában álló egymástól különböző emberekben. Mivel a közös tőkéhez, Krisztushoz kapcsolódnak, közös gyümölcsöket is teremnek.

Mindenek előtt megcsodáljuk ezeknél az embereknél a **rettenthetetlen bátorságot**. Luther, az egyszerű barát egymagában, pusztán az Istentől megkötött, minden emberi tekintettől megszabadított lelkiismeretre hivatkozva, szembe száll az akkori két legnagyobb hatalommal: a pápával és a csá-

szárral, de ugyanilyen merészséggel ellene fordul azoknak a párthiveinek is, akiknek tulbuzgóságától a reformáció tiszta ügyét félti. Kálvin élete kockáztatásával áll szembe nem is egyszer a genfi csőcselékkel, Knox János pedig a nyilvános egyházi gyülekezetben feddi meg az uralkodót bűnei miatt.

Ebből a forrásból merített erőt a reformáció embereit annyira jellemző **meg nem alkuvás**. Egyetlenreformátorról sem tudjuk, hogy meghátrált volna, pedig mennyi fenyegetésnek és mennyi szép ígéretnek voltak kitéve: Naponta a halál révén állottak és közülök hányan vértanú halált is haltak, de vallották a lelkét a kappeli csatában kilehelő Zwinglivel: csak a testet ölhetitek meg, de a lelket nem, a test pedig nem használ semmit, a lélek az, ami életet ad. Minden emberi történelmi mozgalomnak voltak áruói, a reformációnak azonban nem. Akik elindultak annak az útján, bátran haladtak előre mind nagyobb és nagyobb veszedelmek és kisértések közé.

Megcsodáljuk ezeknek az embereknek a **munkabírását**. A Luther vagy Kálvin irodalmi hagyatéka világirodalmi viszonylatban is igen előkelő helyet foglal el. Vegyük ehhez azt is hozzá, hogy mindkét embernek mennyi mindennapi gyakorlati munkát kellett az írás mellett végeznie. Nagyon elfoglalt nagyvárosi lelkipásztorok, teológiai tanárok voltak, akiknek háza minden jövevény számára nyitva volt, akikhez százak fordultak tanácsért a közvetlen környezetükből, vagy a világ legtávolabbi pontjáról. Napi levelezésük ellátása órákat vett igénybe minden nap. Néha csak alig pár órát alusznak, és dolgoznak szakadatlanul. Betegségek, állandóan gyötrő nyavalyák szorongatják őket, de még a testi gyengeség sem lehet munkájuk akadálya. Kálvin magas lázzal írja Institutioja utolsó kiadását, sietnie kell, mert be akarja fejezni a nagy művet.

Mi volt ennek az óriási munkabírásnak a soha meg nem álló **mótorja**? Úgy látták, hogy mindaz, amit végeznek csak **parányi hála** azért a nagy jótéteményért, amelyet Isten kegyelmében találtak meg. Isten mindent megtett értük. Áldozatul adta a szent Fiát, általa megszabadította őket a bűn és halál hatalmából. Megtapasztalták a legnagyobb emberi örömet: Isten gyermekeinek tudták magukat. Nem tehették, hogy ezt az örömet ne mondják másoknak is, ne hívjanak másokat is ennek a boldog hitnek a megtapasztalására. Azért tudtak ebben a világban olyan sokat dolgozni, mert életük súlypontját már áttették egy másik világba, az örökkévalóságba. Nem innen alulról, hanem onnan felülről táplálkozott az életük. Onnan felülről pedig végtelen erőket tudtak nyerni.

Munkájuk nagyarányú voltával egyáltalán

nem járt együtt az a közismert felelőtlenség és felszínesség, ami ma jellemzi azokat, akik sokat dolgoznak. Azt mondhatjuk, hogy a világ **leglelkiismeretesebb** emberei ezek a reformációi emberek voltak. Elcsodálkozunk azon, hogy a legfontosabb nagy közéleti kérdések intézése közben, hogy volt idejük mások apró-cseprő ügyeivel foglalkozni. Most ne idézzünk erre Luther, vagy Kálvin életéből példát, gondoljunk Bethlen Gáborra, aki nagy országos gondjai között talál órákat arra, hogy külföldre ment diákoknak írjon levelet és szegény ekkleziák gondját-baját orvosolja. Ezek az emberek nem ismerték azt a ma olyan divatos kifejezést: nem vagyok itthon, jöjjön máskor. Mindig mindenkinek szolgálatára állottak.

A rettenthetetlen bátorság, meg nem alkuvó kitartás, roppant munkabírás és finom és erős lelkiismeret mellett még sok más közös vonást idézhetnénk fel annak igazolására, hogy milyen gazdag és termékeny egyéni élet bontakozott ki a reformáció nyomán. Ezt a sort azonban be kell fejeznünk azzal a gondolattal, hogy az élő Isten megtalálása, az emberi életnek a szüntelenül munkálkodó Istenhez való hozzákapcsolása a reformáció embereiből kizárt minden téletlenséget, passzivitást, gyámoltalankodást, és sopánkodást.

IV.

A reformációban élő ember közös vonásait végül abból a szempontból is nézzük meg, hogy mi volt ezeknek az embereknek a **környezetükre való hatása**. Ebből a szempontból mindennek előtt azt kell mondanunk, hogy mindenik körül azonnal két tábor alakult ki. Környezetükből senki sem maradhatott velük szemben közönbös. Vagy nagyon szerették, vagy nagyon gyűlölték ezeket az embereket. A rájuk bízott Ige végezte ezt a kétfelé osztást, a bennük munkáló Isten osztotta általuk kétfelé azokat, akikkel találkoztak. Ők maguk is tudták, hogy ez másként nem lehet és ezért nem is igyekeztek arra, hogy okos taktikával meggyőződés nélküli látszat-párthiveket szerezzenek maguknak. A körülöttük kialakult közösségek a mély meggyőződés alapján állottak, vállottak azonosakká s ezért tudtak kicsinyiségük ellenére is olyan nagy hatást kifejteni. A reformációi emberek közössége világos bizonyosságtétel amellelt, hogy az emberi közösségek ható ereje nem a tagok nagy számától, hanem a tagok közös meggyőződésének erejétől függ.

A reformáció embereinek a hatása mindennek előtt az **egyházon** látszott meg. Bizonyosságtételük nyomán elsősorban az egyház élete és munkája változott meg. De továbbmenőleg nem szabad elfelednünk, hogy nem volt az emberi életnek olyan köre, amelyre szolgálatuk ki ne hatott volna.

más lesz a fejedelmek politikája. Ezentúl megindul az Európából elüldözött holland, angol és skót hitvallók munkája által **Amerika képe**. Az amerikai új civilizáció és kultúra a reformáció nélkül, ki tudja, mikor indult volna meg és milyen formákat talált volna. Itt nincs tér és alkalom ennek a minden irányú hatásnak a bemutatására, elégedjünk meg annak megállapításával, hogy a reformációi emberek vallásossága nem e világtól való elzárkózást, hanem e világ mindenirányú határozott megváltoztatását jelentette. Ez a vallás nem kegyes jámborkodás volt, hanem világtörténelmet alakító hatalom. Egyszerű lelkipásztorok, theologiai tanárok, városi polgárok között indult meg az a világtörténelmi mozgalom, amely merőben új képet adott még abban a században Európának és Amerikának. Annál mélyebb nyomot hagy az emberiség életén egy történelmi mozgalom, minél mélyebben gyökerezik az Isten Igéjéből kihajtó hitből, minél magasabban van e világ felett Istenben megerősítve. A gazdasági, politikai, társadalmi és kulturális erőkkel dicsekedő, pusztán emberi mozgalmaknál összehasonlíthatatlanul nagyobb hatása van minden olyan mozgalomnak, amelynek tagjai a személyes élő Isten félelmében, a neki foglyul esett lelkiismeretük hatása alatt szolgálnak.

V.

Szándékosan kerültem azt, hogy a **mai embert**, magunkat összehasonlítsam azzal az emberrel, akit a reformációban pillantathatunk meg. Ezt pedig azért cselekedtem, hogy mindenkit a személyes összehasonlításra serkentsek. Kiki maga nézzen szembe azzal a tükörrel, amelyet ez az írás próbált élénk állítani. Miben látja a maga különbözőségét azzal az emberrel szemben, akit a reformáció állít mielőtt. Mi csakis akkor vagyunk a reformáció örökösei, méltó gyermekei, ha a reformációi ember vonásai ragyognak ki rajtunk is. Ne gondoljuk, hogy könnyű erre az emberi életformára eljutni. Ezt az emberi életet egyedül csak Isten tudja rajtunk kirajzolni Igéje és Szentlelke által. Ő pedig feltétlenül ezt az életet akarja bennünk is megteremteni, mert különben semmi személyes közünk nincs az egész protestánsizmushoz, reformátorainkhoz és hitvalló őseinkhez. Nekünk feltétlenül meg kell azon döbbernünk, hogy milyen deformált örökösei vagyunk a reformációnak. Önmagunk megítélésén keresztül kell elindulnunk annak az igazi emberi életnek az anyaméhe felé, amelynek nagyszerű körvonalait talán valamennyire érzékeltetni tudta ez az írás.

Nemcsak a multunk kötelez erre, hanem a jelenünk is egyre inkább arra sarkal, hogy ennek az Istenben megalapozott, hitből táp-

lálkozó, lelkiismeretes, rendkívüli terheket hordó és az élet minden területére kiható új egyéni életnek a titkát megtaláljuk. Különböző két veszedelmes kísértés fogja életünket felrögni és szétmállasztani: az egyre keményebbé váló közösségi formák kipréselik belőlünk az egyéniség utolsó értékes cseppjét is, vagy pedig odazüllünk, hogy egyéniségünket kizárólag a magunk javára éljük ki, egyéniségünk életlehetőségeit elzárva a közösségtől a magunk gyönyörködtetésére, felemésztésére fordítjuk. Isten mindkét biztos haláltól szabadítson meg.

Valószínű, hogy közülünk senki sem lesz olyan nagyszabású ember, mint Luther vagy Kálvin, Óráiai Vilmos vagy Bethlen Gábor, még akkorák sem leszünk, mint Méliusz Juhász Péter vagy Szegedi Kis István. Nagyon jól jegyezzük meg, hogy a reformáció nem a zsenik kultuszának, hanem az emberi életet megtermékenyítő Istennek az ünneplése. Az egyszerű kispolgár, névtelen családanya, vagy családapa, aki nagyon komolyan vette mindazt, amit a reformációban adott Isten és annak következményeit a maga számára levonta, Isten előtt éppen olyan drága, mint a legnagyobb reformátor, akinek több képességgel, több adomány birtokában természetesen legkellett nagyobb munkát kifejtenie. Isten nem a munka mennyiségére, hanem minőségére néz. A reformációi embereken beteljesedett az Írás, aki hű a kevesen, többre bizatik és csakis az bizatik többre.

Mi meg vagyunk győződve, hogy abból a kaoszából, amelyben ma vesztegel a világ, Isten új rendbe vonja a maga teremtését. Meg vagyunk győződve, hogy Isten nincsen megelégedve azzal a felelőtlen, mindent holnapra hagyakozó keresztyén élettel, amelyet mi élünk. Istennek nem tetszhetik az az álmodás, amely lenyűgöz bennünket. Isten akarásával ellenkezik egyéni életünknek az a felelőtlen, semmit nem kockáztató, beteges kiélés, amely egyre jobban megálázza bennünk az igazi embert. Isten azt akarja, hogy a bennünk élő igazi ember lábra álljon. Isten a legszélesebb és legmélyebb gyökerű reformációt akarja, de ezt nem akarja nélkülünk elvégezni. Éppen belőlünk akar igazi, reformációi embereket formálni, ahogy ezt a munkát elkezdette a reformációban.

Hogy közülünk kiből mi lesz, kit mire fog Isten felhasználni, nem tudjuk, de azt tudjuk, hogy igazi emberekké csakis akkor leszünk, ha a reformációban megjelent emberhez leszünk hasonlóak.

Kiki maga lássa: mire viszi a lelkiismerete. Isten mindenesetre valami jobbról gondoskodott mifelőlünk.

LÁSZLÓ DEZSŐ.

Erdélyi falvak a reformációban.

Arra kaptam megbízást, hogy az erdélyi falvak reformálásáról írjak. Mivel leginkább a nyárádmenti falvakat ismerem, önként kínálkozott a feladat, hogy Nyárádmente reformációjáról írjak.

A Nyárád a Görgényi havasok közt ered és délnyugat irányában haladva Marosvásárhelytől nem messze ömlik a Marosba, mint annak felső terén legnagyobb mellékfolyója. A Nyárád völgyének hosszúsága 65 km. és átlag szélessége 8 km. E terület az egész ország egyik legsűrűbben lakott vidéke. A völgy 62 falujának nagytöbbsége magyar — református és összesen mintegy 25 ezer gyülekezeteink lélekszáma. Egész egyházkerületünkben itt él egy többen legtöbb hívünk és itt található legtöbb felekezeti iskolánk.

Feladatom e vidék reformációját ismertetni.

I.

Mielőtt a tulajdonképeni tárgyra térnék át, egy futólagos visszapillantást vetek az erdélyi reformáció megindulására. Luther Márton fellépése után alig telik el néhány év és a Lipszében járt szász kereskedők révén máris megindul az erdélyi reformáció a szebeni káptalan-ságban. Már 1523-ban megjelenik Szebenben Szatmári György követe rendet csinálni — a lutheránusok tanai miatt. János király kiátkozása miatt még fokozódik a pápás egyház iránti ellenszenv. 1529-ben már azt olvashatjuk, hogy Szebenből elűzik a római katolikus papokat. Pokoly szerint a protestántizmus Erdélyt a mohácsi vész utáni 15 év leforgása alatt túlnyomó részben meghódította. A gyülekezetek nagyrésze 1540 tájt Wittenbergben tanult lelkészeket és tanítókat alkalmaz.¹ Nyárádmente fővárosa Marosvásárhely a többi magyar és székely városokat a lutheri reformáció befogadásában is megelőzte és a kálvini irányú református egyházának elsőszülött leánya.² A székely reformációját gyorsan követte a vidék is. Nyárádmente gyors csatlakozását az új mozgalomhoz a következő egymástól független három adattal bizonyítom: 1549-ben egy Székely György nevű ifjút szentelnek fel Wittenbergben, akiről az van feljegyezve, hogy „Zentgeritzára“ a Nyárád közepén levő Szentgericére ment haza papnak.³ Hogy a Luther eszméjét magával vitte, semmi kétség se fér hozzá. Az alsó Nyárádmente reformációja valószínűleg Hunyadi János, nagyteremei prédikátornak, a telegdi egyházmegye főesperessének tulajdonítható. Ugyanis 1556-ban a kolozsvári zsinaton ő képviselte a telegdi (marosi e. m. elődje) egyházmegyét, ami-

¹ Pokoly József: Az erdélyi ref. egyház története I. k., 48.

² Pokoly József: Az erdélyi ref. egyház története, I. k., 131.

³ Csekme Ádám: A szentgericei ref. egyház története, 6 old.

kor kimondják az erdélyi lutheránus egyház megalakulását.⁴ Nyárádmente gyors reformálását bizonyítja, hogy a legelső püspöki vizitációs feljegyzést a felső Nyárádmente falvairól olvashatjuk. Göcsi Máté püspök — Várfalvi Antallal — berekereszturi pappal bejárja 1579-ben a Bekecsalji falvakat.⁵

II.

Most arra a kérdésre próbálok feleletet adni, hogy mivel magyarázható nyárádmenti népünknek ilyen villámgyors csatlakozása a megreformált keresztyénséghez? Hogy lehet az, hogy minden nagyobb propaganda vagy erőszak nélkül — úgyszólván — máról-holnapra elhagyták a pápás hitet és reformálódtak? Melyek voltak azok a kedvező körülmények, amelyek ezt a folyamatot elősegítették? Amint a keresztyénség csudálatosan gyors elterjedését nem lehet csak emberi munka eredményének tulajdonítani, épp úgy az erdélyi reformáció hirtelen történő térfoglalása sem magyarázható meg emberi érvekkel, maradék nélkül. Isten szent Lelkének titokzatos munkáját nem vagyunk képesek felmérni és nem vagyunk méltók felbecsülni. Az egyház csak ceremóniát ad, tizedet szed és a nemfizetőket exkommunikálja. Úgy a jobbjézűs egyháziak, mint a világiak — mind tűrhetetlenebbnek kezdik látni a helyzetet az egyház nagyfokú súlyedése miatt. A nép, amely egészen lelki támasz nélkül maradt, sóvárgó szívvel, megváltóként üdvözli a reformációt.

A lelki elhanyagoltság és kiábrándultság mellett, mint kedvező belső tényező említhető — a reformáció elterjedésére nézve — a nyárádmenti népünk veleszületett intelligenciája. Ugyanis a marosszéki székely nemcsak testi felépítettségében, hanem szellemi és lelki tulajdonságainál fogva felette áll a mezősegi vagy alföldi fajtestvéreinek. Éleslátású, jó ítélőképességű, öntudatos, aki a reformáció jelentőségét mérlegelni és annak előnyeit a maga számára hasznosítani tudta. Bár Pokoly szerint kevesen voltak, akiket az ige hirdetés tisztasága ragadott volna meg, — nem tudva felemelkedni a lényeg megértéséig — én mégis vidékünk népét ismerve, nem tudom feltételezni, hogy ne tudták volna meglátni a lényegbeli különbséget a két felfogás között. Igaz, falusi székely népünk a múltban még konzervatívabb volt és főleg szabadságára volt féltékeny. Sőt Veráncsics Antal érsek ezt írja a régi székelységről: „Ha valaki olyan újítást tervez, ami szabadságának ártalmára lenne, azt fegyverrel is üldözik — és ha elfoghatják, a gyűlés színe előtt megölik“. Jelen esetben azonban lelki szabadságuk vissza-

⁴ Dr. Ilyés Géza: Nagyteremi a reformáció két első századában. Ref. Szemle 1936. jan. 30. 36 old.

⁵ „Matricula Eccliarum Ref. Sede Siculicali Maros“.

⁶ Szabó Károly: A régi székelység. 169 old.

állításáról volt szó; tehát az ilyen irányú úrtás szívük régi és titkos vágyával megegyezett.

A Nyárádmente reformálását elősegítő külső kedvező tényezők közé kell számítanom elsősorban a székelység történetének Mohácsát, az 1562-iki felkelés leveretése hatását. A szokatlan, súlyos és igazságtalan adózás és kegyetlen elnyomás miatt felkelt a székelység, azonban a kísérlet a nyárádmenti vajai réten kudarccal végződik. A „Székely támad“-nak nevezett várral szemben felépül a „Székely bánja“. Az 1562. év végzetes és véres határvonal a székelység történetében. Ekkor szüntetik meg a híres székely szabadságot és a nép földjét elvéve, jobbagy sorsra kényszerítik. Az addig sérthetetlen székely birtokok idegen urak kezére mennek át. Nyárádmenti népünket is az igazságtalan jog- és vagyonfosztás a végsőig elkészeríti. A nyomorúságban sinylődő népünk tárt karokkal fogadja a szeretet hangjával közeledő reformációt.

A második, ami a reformáció gyors elterjedésében nagy szerepet játszik, a kegyes szívű pátrónusok munkája. Itt első helyen kell említenem Nyárádmente legnagyobb főurát, Karácsony István kancellárt, aki 1580-ban kapja a fejedelemtől többek közt Nyárádmente 27 faluját. Buzgó, vallásos életű, hazáját mindennél jobban szerető főúr, akinek falvai népére is van gondja. Igazságtalan kivégeztetése előtti napokban a börtönben zsoltárokat énekelt és azzal vigasztalta társait, „ha Keresztelő Jánost börtönbe tudták vetni, — mi, akik önálló sokkal méltatlanabbak vagyunk — ne zúgolódjunk, ha ugyanazon sorsra jutunk“. ⁷ A vidék lakosságára nézve nagy befolyása lehetett nyárádszentlézlői Sigér János kincstárnoknak, aki 1588-ban a jezsuiták kitiltása mellett szavazott. Különösen említésreméltó berekeresztúri Vajai János Deák földesúr, aki saját házában hívja össze hét falu lakóit, ahol közös tanácskozáson határozzák el a híres egyházfegyelmi szabályzatot („Deliberatum“) 1602-ben. Vagy ott van szövérdi Gáspár János, Bethlen Gábor nagynevű diplomatája, aki ellátja egyházát minden szükségességgel. A szintén szövérdi Szövérdi József a presbitérium felállítására előtt gondoskodott az ú. n. öregek tanácsáról, akik segítségével ítélkezett a vasárnapi istentiszteletről kijövet a káromkodók, részegeskedők, templomkerülők stb. felett. Vagy említésreméltó Ákosfalva templomépítő patronusa, aki nejével, Patkósi Judittal, a hagyomány szerint, a római katolikusok gáncsoskodása miatt, egyik kezében kardot tartva, a másikkal úgy építette a református templomot. Vagy említsem a nyárádszentannai gr. Lázár-családot, amely valóságos védőangyala volt a gyülekezetnek. Végül, de nem utolsó sorban, a Nagytereme birtokosa, Bethlen János kancellár, aki a református egyház mélyhitű őrtállója, hűséges védelmezője, bőkezű patronusa. Jobbágyait magatéríti református hitre. Tehát Nyárádmente re-

formációja alkalmával — a névtelen prédikátorok mellett — elévülhetetlen érdemeket szereztek kegyes pátrónusaink is.

III.

Ha arra a kérdésre akarunk feleletet találni, hogy Nyárádmente népe a reformációnak melyik színezetével találkozott: azt kell válaszolnunk, hogy mindenikkel.

Az egyház még külső formáiban római katolikus, de a lutheri reformáció a lelkeket már meghódítja. Az egyházszervezés munkája csak azután indul meg, miután a lelki áthasonulás megtörtént. A szervezés munkáját a Wittenbergben tanult szentgercei lelkész és Hunyadi János esperes végezhetette, akik a lutheri reformáció úttörői voltak vidékünkön. Azonban a lutheri felfogás nem tudott gyökeret verni népünk lelkében, csak arra szolgált, hogy előkészítse a kálvinizmus befogadását, ami hamarosan be is következett. Az erdélyi protestántizmus még 1558-ban a tordai zsinaton lutheránus, de már 1559. november 1-én a marosvásárhelyi zsinat a kálvini úrvacsora-tant állapítja meg. Tehát Nyárádmente székhelye volt a kálvinizmus legelső győzelmének színtere. Már 1561-ben a székely papok közt alig van lutheránus. ⁸ Méliusz szerint alig volt 10 magyar lelkipásztor, aki a lutheránus úrvacsorai nézet mellett megmaradott. 1564-ben a tordai országgyűlésen a református vallást bevett vallásnak nyilvánítják és ekkor a magyar egyház az evangélikus színezetet egészen reformátusra cseréli fel. Ekkor már szinte egészen ki van alakulva a marosi egyházmegye, amely a legnagyobb és legszilárdabb volt Erdélyben és amelynek gerincét éppen a Nyárádmente képezte. A mai gyülekezetek akkor már szinte mind megvannak. ⁹ De mielőtt a kálvinizmus végleges győzelmet aratna völgyünkben, még átesik az unitarizmus rövid ideig tartó hódításán. 1568. március 3-án a gyulafehérvári nagy hitvitán a Dávid és Blandrata elvei jutnak diadalra és attól kezdve az unitarizmus napról-napra erősödik. 1571-ben a marosvásárhelyi országgyűlésen az unitárius vallást bevettnek nyilvánítják. A fejedelemmel együtt a magyarság többsége is az unitárius valláshoz csatlakozik. A református vallás a súlyos próbák alá kerül. ¹⁰ De amilyen hirtelen történt az unitarizmus előretörése, éppen olyan gyors a hanyatlása is. Hamarosan ismét a református vallás veszi át a vezető szerepet és legtöbb gyülekezet újra visszatér hozzá. Nyárádmentén is gyorsan folyik a szervezkedés. Így lehet megérteni, hogy 1579-ben a püspöki vizitáció a felső Nyárádmentén rendezett egyházközségeket talál.

Végül még csak a szombatosságról kell megjegyeznek annyit, hogy több nyárádmenti köz-

⁸ Pokoly József: I. m. I., 149 old.

⁹ Pokoly József: I. m. V., 203 old.

¹⁰ Pokoly József: I. m. I., 240 old.

⁷ Szádeczky Lajos; Kovácsoczy Farkas, 118 old.

ségben ütötte fel a fejét, azonban hamarosan nyomtalanul elenyészik.

IV.

Mielőtt befejezném rövid tanulmányomat, még csak arról szeretnék írni, hogy milyen hatással volt nyárádmenti népünkre a reformációval való tényleges találkozása? ! Népünk nem találta meg magát a pápai egyház középkori formájában. Nem tudott szívügye lenni. Idegenként állott szembe vele. Ha szertartások misztériuma, fénye, illata néha fel is ébresztette szívében a mindenki fölött álló Isten csudálatát, de nem tudott állandó, életképes táplálékot nyújtani a lelkeknek. A többnyire idegen származású papság, amely latinul misézett, még fokozta az idegenkedést mindennel szemben, ami egyházi. Ezzel szemben népünk elsősorban rátalált a reformációban az élő Istenre. Ez a felismerés egy csapásra meghódítja népünk szívét a reformáció számára. E tény hatását csak fokozta a nemzeti nyelv egyházi használata. A nyárádmenti székelyek nemcsak szívüket ajánlják fel a megtisztult vallásnak, hanem egyházukért a legnagyobb anyagi áldozatra is képesek. Csak át kell lapozni és olvasgatni a Marosi e. m. régi „Matrikulájá”-t és hamar meg lehet győződni, hogy nyárádmenti népünk mekkora áldozatokat vállalt egyházáért. Legtöbb gyülekezetben átlag minden egyháztag a pap és tanító fizetéséhez hozzá-

járul: 5 köből búza, 3 köből zab és 1—2 székér fával. De vannak gyülekezetek, amelyek rendkívüli módon adózzák meg magukat. Így a régi bérről Székelytompán ez van feljegyezve: „Ez a rég bevött törvény a Megyénkben, hogy akár nemes ember legyen, akár paraszt, ad: 10 köből búzát, 3 köből zabot és 10 dénárt a presbikátornak“. Somosdon még a koldusok is fizetnek 20—20 pénzt a papnak. De nemcsak anyagiakat áldoznak, hanem életüket is kockára teszik egyházukért. Mária Terézia idejében, amikor a római katolikusok a márkódi és berekeresztúri templomot is készülnek elfoglalni, több nyárádmenti református falu egyezséget köt, hogy minden 13 éven felüli férfi köteles egy esetleges templomfoglalás esetén a veszélyeztetett segítségére menni. Tehát a megtisztult egyházért érdemesnek tartják bármilyen áldozatot meghozni.

Népünk reformációval való találkozása azért tudott olyan bensőséges lenni, mert az istentiszteleten nem állt ott többé válaszfalként a latin nyelv idegessége — a pap és nép között. Valósággal nemzeti hivatást teljesít az Isten Igéjét magyarul hirdető lelkipásztor. A nép boldog örömmel találja fel magát a magyar református egyházban és már első perctől kezdve otthonosan érzi magát benne, mint amely egyéniségével legjobban összeillik.

Nyárádselye.

PÉTERFFY LÁSZLÓ.

Magyarbényei Báró Radák Ádám.

2. Radák Ádám és a református egyház.

Radák Ádám mélyeséges hitű, buzgó keresztyén személyiség volt. Mintha apai és anyai őseinek, a Radákoknak és Rhédeieknek kálvinista kegyessége és anyaszentegyházuk iránt égő buzgósága, hűsége és áldozatkészsége inkarnálódott volna életében. Egyetlen alkalommal sem mulasztotta el az istentisztelet látogatását. Megkövetelte ezt családjának, alkalmazottainak és ezek családtagjainak mindenikétől kivétel nélkül és mindenik uradalmán. Főképp említett idegen vallású alkalmazottakat nem igen fogadott szolgálatába. Ha esetleg úton volt és a templomozás ideje alatt valamelyik faluba érkezett, megállította kocsját, bement a templomba és csak istentisztelet után folytatta tovább útját. Haláttalan alázatosságot, bizalmat tanúsított Istennel, anyaszentegyházával és püspökével szemben. Püspöke előtt tárja fel lelkének zaklatottságát és háborgását és tőle kér vigaszt, megnyugtatót elsősorban. Szereti, tiszteli és megbecsüli lelkipásztorait és családjukat. A lelkész feleségével együtt minden vasárnapon és ünnepen asztalának vendége. A dús patrocíniumon kívül évenként 100 forint kegydíjban részesíti a lelkipásztort, 50 forintban a rektort. Ha a lelkész prédikációja különösebben szól szívéhez, külön is megjutalmazza. Ez a jutalom rendszerint 100 forint, ma 10.000 lei. Ezenfelül minden ünnepen küldött a lelkésznek 2—2 zsák finom búzalisztet, egy-egy szeker tűzfát, karácsonykor a papnak és a mesternek egy-egy hízott disznót.

Úrvacsorát minden alkalommal házanépével együtt vett. A lelkésznek legfőbb felügyeleti joga volt legmagasabb tisztje felett is. Az ővé volt a főfelügyeleti jog különösen az erdő és a pince felett. És ezt egyik pap sem tartotta megaláznál, mert ez egyszersmint legnagyobb bizalmának volt bizonyossága vele szemben. De ebben aztán sohasem csalódott.

Bármilyen udvarias, előzékeny és lovagias volt feleségével szemben és bármekkora hódolattal viseltetett iránta, nem hagyta szó nélkül, ha nem rangjához illő komoly öltözetben, hanem kissé hétköznapiasan jelent meg az istenházában. Egyszer udvariasan bár, de komolyan figyelmeztette, hogy a református templomba sáros cipőkkel, vállkendővel nem lehet az ő feleségének bemenni.⁸³

Radák Ádám Csudaballán (Békés vm.), Tasnádszántón (Szilágy vm.), továbbá Ozdon, Magyarúlyében, Mikeszásán és Magyarbényén — utóbbiak Kisküküllő vármegyében — örökölt birtokokat. Ezekhez számos részjószág tartozott. Csudaballa Erdély területén kívül feküdt. Ennek kivételével valamennyi egész jószágon református egyházközség, templom, iskola volt, lelkészszel és k. tanítóval. Ha nézzük a püspöki jelentések mellékleteiben ezeknek az egyházközségeknek évenként nyújtott adományait, elcsodálkozunk áldozatkészségén és bőkezűségén. Édesanyja halála óta, mikor az egész szülői örökség reaszállott, évről-évre mindenik egyházközsége részesül adományokban. Ezek sokszor be sincsenek jelentve, fel sincsenek jegyezve, kivált mikor természetbeli adományt adott, vagy saját költségén építményeket javíttatott. Egész életén át valamennyi egyházközségét állandóan ő látta el úrvacsorai kenyérral és borral.

Tasnádszántói uradalmán 1873. évben 21 családot, összesen 72 kálvinista lelket telepített le az Alföldről, akik által jelentékenyen megszaporodott a hajdan népes, de a 17. század háborús viharai alatt lélekszámban nagyon megfogyatkozott református egyházközség.⁸⁴ A fennebb említett adományain, a díszes iskolán és 12 hold szántóföldön kívül klenodiumokkal, úrasztali- és

⁸³ Sülköd Sándor, Derzsi Lőrinc és özv. Géczy Béláné közlései.
⁸⁴ Püspöki jelentés mell. Egyhker. közgy. jkv. 1873.

Férfiszövetségek munkája

A férfiak munkája.

Közismert az a munka egyházunkban, amelyet a Nőszövetségek, ifjúsági alakulatok (IKE, Lednyszövetség) és a Vasárnapi Iskola végeznek. Szervezetük van e munkáknak, vezetőik vannak, lelkiyakorlatokat tartanak, közös találkozások, utazóittikárok által állandó összeköttetésben vannak tagjaik egymással.

De akiknek az egyházban leginkább kijut úgy a terhek hordozásából, mint a tényleges vezetés szolgálataiból: férfiatnak szövetsége, a Férfiszövetség még nagyon szervezetlen, széteső és elmosódó.

Ennek egyik oka bizonyára a külső helyzetben keresendő. Igen nehéz, sok helyen egyenesen lehetetlen ma a férfiak rendszeres, templomon kívüli összegyűjtése és összetartása. De ezen a külső okon kívül kell, hogy legyen egy mély és komoly belső ok is, amely meggátolja egyházunk férfitagjait abban, hogy szövetségi munkájukat kiépítsék. Ez a belső gátló ok pedig csak az lehet, hogy a Férfiszövetség még nem talál külső munkakört és belső vezetőket magának, amelynek alapján munkáját kiépíthesse.

Elhagyva most a külső munkakörrel kapcsolatos kérdéseket, arról szeretnék röviden beszélni, hogy milyen lelki magatartás szükséges ahhoz, hogy egyházunkban komoly és áldott munka folyhasson a férfiak között, megújulást és építést hozva magával minden vonalon.

Egy kis csapat, amelynek egyre több tagja lép mostanában férfikorba, 1927-ben „Sáfársági Mozgalom” című egy külső szervezet nélküli, kizárólag lelki alapon nyugvó közösséget alapított meg. A mozgalom tagjai kimondották, hogy elismerik maguk felett Isten feltétlen uralmát; betájták, hogy életüket és minden javukat csak elszámolás terhe mellett kapták Istentől és készek akarnak lenni az Ő előtte való számadásra. Annak jeleként, hogy elhatároztuk nem egyhangú fogadalom: minden jövedelmük 10 százalékát — bibliai példák szerint — Istenországának építésére, elsősorban az ifjúsági munka támogatására használják fel. Ez a tized nem törvény által előírt ceremónia lesz, nem is „Isten kifizetése”, hanem csak egy külső jel, egyúttal pedig ellenőrzése annak, hogy e legklsebb dolgon hűségesek tudnak-e maradni.

A Sáfársági Mozgalom azóta — kisebb-nagyobb visszaesésekkel és újabb fellendülésekkel — megvan és dolgozik. Sok számontartható és még több senki által számon nem tartható munkát végez. Az IKE-munka például — melyet mostanában e Mozgalomnak csak pár tagja támogat teljes erejéből — régóta pénzügyi csődbe jutott volna (mintegy 20—30.000 lejnyi hiánnyal), ha nem lenne ott mögötte ez az állandó erőforrás. És sok-sok sáfár-pénz találta meg útját az árvaszak, regáti misszió, külmiszió, vagy az egyes egyházközségek különböző lelki munká-gai felé.

Akkor volna értelme, célja a férfiszövetségi munkának, ha a sáfárság gondolata meg tudná adni annak belső tartalmát, áthatva az abban munkálókat.

Nem akarunk álomképeket szólni arról, hogy hogyan újulna meg egyházunk minden vonalon, ha a sáfársági gondolat terjedni kezdene férfaink között. Természetesen ne arra gondoljunk itt, hogy anyagilag hogyan állna talpra egyházunk a befizetett vagy Istennek tetsző módon felhasznált tized mellett — bár hallottam, hogy 120 tizedfeltezt baptista család templomot tud fenntartani és lelképzőszort fizetni egyik városunkban. De ha csak a tizedet ragadjuk ki a sáfárság gondolatából, akkor nagyon szektá-ize, vagy legalább is öszvetségi ize lenne a dolognak. Nem! Nekünk Krisztus királyságát ismerő és elismerő férfiakra van szükségünk! Férfiakra, akiknek szeme nemcsak a mindennapi kenyeret, a család jólétét, sajátmaguk önző örömcöskéit nézi, hanem ki mer tárulni ismeretlen mélységek és magasságok előtt és „leborulva, de nyitott sze-

mekkel” tudja látni Isten hatalmát égen és földön. Férfiakra, akik a legzavarosabb időkben is bátran és nyugodtan állanak, mert Istennek mindenható keze tartja őket. Férfiakra, akiknek öröm a szolgálólat, az egyházi szent közösség, az Isten dicsőségéért való munka.

Mi lehetne alkalmasabb ennek a gondolat-körnek a kialakítására és annak az egymáson segíteni tudó és akaró testvéri kapcsolatnak megalkotására, mint éppen egyházunk Férfiszövetsége? Egyáltalában lehet-e elképzelni valóban egyházi és valóban építő munkát e nélkül a lélek nélkül?! Hiszen ez a gondolat csak akkor lehet távoli ábrándkép a mi számunkra, ha maga az élő Isten is csak ködös valami előttünk, akinek nincs határozott célja és parancsa az élet egyetlen területén sem. De a mi Istenünk, a mi Urunk Jézus Krisztusnak Atyja élő és személyes valóság, akinek célja van, aki munkálkodik és aki bedlitt minket céljába és munkájába Szentelke által.

Komoly megújulás nem hathatja át addig egyházunkat, amíg Férfiszövetségünk komoly munkába nem fog, és lehetetlen komoly munkába fognia Férfiszövetségünknek anélkül, hogy le ne számolna a sáfárság gondolatával.

SIPOS GÉZA.

Alulról felfelé, vagy felülről lefelé?

Ezt a kérdést újabban Csefő Sándor testvérünk vetette fel a férfiszövetség megszervezése és munkába állítása céljából. Ha szülksége lenne rá, elismerésem fejezném ki úgy az elgondolása, mint a megírása felett. De tudom, nem azért tette. Azért tette, mert az úgy közel van a lelkéhez. Jót akar. Fáj, hogy egy olyan szép gondolat, mint a férfiszövetség munkaterülete, ott hever parlagon. Meg van szervezve és még sincs. Ki van tűzve a programja; szabályozva van a hatásköre és mégis vitalkozik felette. Sőt újból akarjuk szervezni. Annak tulajdonítva az eredménytelenséget, hogy a szervezésnél az alulról felfelé vezető irányt követtük. Meg kellene tehát most próbálni az ellenkezőjét. Felülről indulva kellene megszervezni, mert akkor az eredmény valószínű más lenne. Ismétlem, mindenben egyet értek a cikkíróval, de a következtetése, hogy: „Az eddig alulról felfelé haladó kiépítést rendszert a felülről lefelé haladó szervezési rendszernek kell felváltania”, nem hiszem, segítsen a dologon. Megtörök a kálvini egyház szellemén. Mert a kálvini egyház szervezett népegyház, nem felülről lefelé, hanem alulról felfelé vezető irányt mutat. Sőt ha magát a keresztényiség előállását nézzük, ott is ezzel a jelenséggel találkozunk. Csak a Lélek jön felülről, mint a napsugár. A megmozdulás, az életrekeles, lenn a mélyben történik. Az élet a sötétségből indul a világosság felé. Az élet élni akar. És mert élni akar, szervezkedik. De gyökérzetével abba a talajba kapaszkodik, amelyből táplálkozi, amelyért élni akar. Jézus azért nem alapít nemzeti egyházat. A Jézus evangéliuma ezért szól az emberiségnek, a tömegnek, a millióknak. A nyelvezete, a képek, a példázatok onnan vannak véve a milliók életéből, a legalsóbb osztály, a nép, a senkik birodalmából. És nem a felső körökből. Tehát alólól felfelé. Ráadásul Jézus nem is szervez. A szervezés tudjuk jól, hosszú századok munkája. Védelme. A keresztényen élet védelme a reá szakadó veszedelmek között. De nem uralom. A keresztényen egyház belső veszedelme ott kezdődött, amikor a keresztényen élet szabadságát azonosította az egyház és dogmák uralmával. Diktálni, parancsolni akart a lélek szabadsága, — a gondolat és lelkiismeret, a hit és az üdvösség kérdéseiben feltétlen hatalommal. A középkori keresztényen azért hullott darabokra. Ezért kellett jöjjön a reformáció. De ez is lent kezdte. Alólól felfelé. Ez a törvény. Ez az isteni kileletetés törvénye, igazsága és nagy titka. Ezzel áll vagy esik az egész keresztényen egyház és ezen belől minden felekezett. Vagy ha lehet még világosabban beszélni róla: a keresztényen léleknek életfeltétele a saját belső szabadsága: a *hitzabadság*. Ez a hitbeli szabadság korlátlan. Tébéli kiterjedése végtelen. A határait Jézus szabta meg: Örökkévalóság,

örökélet. Minden szervezkedés, hitbéli közösség, felekezet vagy egyházzá tömörülés korlátozást jelent ezzel a szabadsággal szemben. De a szervezkedés menete, iránya mindig alólól felfelé. A felső tízezrek szervezkedése az egyházban (sőt azon kívül is) mindig uralmat, a tömeg, a milliók szervezkedése, tömörülése lelki szükséglet, önkéntes hódolatot jelent, amelyért nagy áldozatokra is képes. A cél elérése, a megvalósulás útja egyik esetben engedelmesség; a másik esetben szolgálat, áldozat. Ez történt a reformáció idejében is. Az Isten igéjének a predikálása; az evangéliumi igazságok tisztán, a nép anyanyelvén való megszólaltatása szabadságot jelentett a meglévő állapotokkal szemben. Ezért a hitbéli szabadságról tömörültek Európa népei a három nagy reformátor körül. De a szervezkedés nagy, nehéz munkája alólól felfelé vezet el irányt mutat. A hitbéli szabadságra törekvés veszedelmét a műnsteri zavargások, meg a német parasztfordulom jelzik. De semmit sem változtatnak az irányon. És semmit sem vonnak le az értékeiből. A hitbéli szabadság, a gondolat és lelkiismereti szabadság sugarai ragyogtak be azokat a magaslatokat, amelyekre a földi záradokok seregei szent áhitattal tekintettek. Ezért szervezkedtek, tömörültek. Először gyülekezetenként, majd nemzeti alapon. A veszedelem nőtlen pedig nemzetközileg. Ez a történelmi háttér a vallási szervezkedésnek nemcsak az irányát jelzi, hanem a lényegét is megszabja. Ez a lényeg ma is az és örökre az marad, amelyet Pál apostol így határoz meg: „Minden szabad nekem” és „Mindenne van erőm a Krisztusban.” I. Kor. VI. 12. Fil. IV. 13. Ez a szabadság semmiféle más szabadsággal össze nem tévesztendő, fel nem cserélhető és el nem idegeníthető. Megmarad a lélek tulajdonának örökre. Kegyelmi ajándék. Az Isten adta, hogy a mulandóság alá rekesztve, ezen az ablakon át a lélek a végtelenbe tekinthessen és az ott látott dolgokban gyönyörködjék. Legyen szabad.

Miért eredménytelen a férfiszövetség eddigi multja? Szerintem nem azért, mert alólól volt megszervezve. Szerény véleményem szerint az eredmény akkor sem lesz más, ha fordítva szervezzük meg. Ezen még a kilátásba helyezett egyházfegyelmi sem fog segíteni. Mert jól volt elgondolva úgy amint volt, alólól felfelé. A sikertelenség oka, szó sincs róla, első sorban a külső körülményekben keresendő. Tudjuk jól, hogy ezen nem segíthetünk. Ezen belül kell elhelyezkedni és menteni, ami menthető. Egy uszó sziget lett az egyházunk. Mindent reá menekítettünk. Nemcsak a hitbéli szabadságunkkal terheltük meg, hanem annál sokkal többel. És akik azelőtt mit sem törődtek az egyházakkal, — most azok is érdeklődni, törődni kezdtek az egyházzal. Készek voltak áldozatot hozni érte. Belátták, hogy az egyház élet, megmaradás, kultúra és jövőendő. A mi egyházunk sokkal inkább, mint bármelyik testvérfelekezet. Új helyzetünkben a szervezkedés is megindult. A helyzet parancsolta szükség hozta magával, hogy a kezdeményezések felőlől indultak meg. De minden kezdeményezés magában hordozta lent a mélyben a megalapozás lehetőségét. Az iskolák, a szeretetintézmények és maga az egész egyház a mi kálvinista népünkre támaszkodott. Máshonnan semmi várni, semmi kapnivalója nem volt. Ezt a népet kellett tehát beszervezni a megváltozott viszonyok között egy élő, munkás, hatékony és áldozatra kész egységgé. Tudatosítani kellett benne a maga magyar kálvinista voltát, isteni küldetését. Összetört világa romjaiból egy új világot, az élő kálvinista egyházat kellett megszervezni. A Gondviselés elég kegyelmes volt hozzánk. A „látók” láttak. A népünk hajlott e szavakra. A szervezkedés szépen megindult a maga rendjén alólól felfelé. Lehet, hogy a magyar lobbanékony természetnek több szerepe volt benne, mint kellett. Azt se feledjük el, hogy sokan a hajótöröttek reménységével néztek az egyházra. Ettől vártak mindent. A vezetőkre óriási felelősség hárult. A történelmi folytonosság szem előtt tartása mellett a legnagyobb óvatosságra és körültekintésre volt szükség. Fűteni és fékezni kellett egyszerre. Nehogy a szédítő meredélyek és mélységek felett kisiklás és további ve-

szedelem történjék. Ha valaki belepillantott ebbe a lelki kohóba, akkor kellett lássa és érezze a lelkiismereti felelősség perzselő tüzeit. Külsőleg talán elég annyit megemlíteni, hogy akivel elindultunk a veszedelmes úton, hamar összerokkadt. Az utóda sem bírta ki tíz évnél tovább. Az egész helyzetünket élénken illusztrálja a volt „Lelkészeget” rövidéletű pályafutása. Több lelkesedést és jóakaratot mint amely ezt létrehozta, el sem lehet képzelni. És pár évi kalózkodás után meg kellett szüntetni. Pedig a tagjai valamennyien palástot viselő papok voltak. A mozgási és cselekvési szabadságunk megszorítása lépést tart a szervezkedési munka előrehaladásával a lelkiek terén is. A lehetőség határainak az összeszorítása, a cselekvési szabadság korlátozása nemcsak meglasztották a szervezkedés munkáját, hanem sok tekintetben meg is hiúsították sok esetben a szalmaláng ellobbant. A lelkesedés lehűlt. A reménykedés elfáradt. *Alólól felfelé vagy felőlől lefelé?* Ez lenne most a hamleti kérdés nemcsak a férfiszövetség, hanem az egész egyházi életünk működése, irányítása és jövőendő megmaradása felett.

Én természetesen az alólól felfelé menő irányzat mellett vagyok. Átmenetileg helyet kellett adnunk a felőlől lefelé menő irányzatnak. Mert amint a lelkeszeget sorsa mutatja, kilengéseket nem engedhet meg az egyház. De viszont a kalvini egyház sohasem mondhat le arról a jogáról, hogy a falain belül az életbe vágó kérdéseket megvizsgálhassa és felülbírálhassa, akár kívőlől jönnek azok, akár a belső életére vonatkoznak. Én jól tudom és tudja minden komolyan gondolkozó ember, hogy nehéz időkben nagy felelősséggel jár a nyilvánosság elé vinni a kérdéseinket. A legjobb akarat mellett is többet árthatunk vele, mint amennyit használunk. Egy hajtó erő van csak a protestáns anyaszentegyházban: Istennek a Jézus Krisztusban kijelentett akarata, amely a Szentlélek kiadásában zuhog alá és termékenyíti meg a lelkeket. — Ez a lefelé áradó kegyelem kell megszabja egész magatartásunkat. És ez kell irányítson, összerajtsa és megerősítsen nemcsak a belső szervezkedés, hanem a kívőlől jövő ostromok felfogásával szemben is. Kovács László.

A komáromi református gyülekezet Tatára rándult ki az ottani református gyülekezet meglátogatására. Délőlől a tempomi istentiszteleten és ünnepélyen vettek részt és megnézték a várost, délután pedig a szabadban vntak együtt a tatai gyülekezet tagjaival.

Győrben régóta húzódo kérdés nyert megoldást. A rendőrség református vallású tagjai nagymérvű elfoglaltságuk miatt nem vehetnek részt a gyülekezeti istentiszteleteken. Maga a rendőrhatalóság is mélyen átérzte a rendőrség lelki gondozásának szükségességét, ezért a lelkipásztor és a győri rendőrkapitányság között az a megállapodás jött létre, hogy minden hó első hétfőjén d. u. 5 órakor az összes református vallású rendőrök szolgálatmentességet kapnak és áhitatra, valamint vallásérkölcsi iktatásra összejönnek az ifjúsági egyesület helyiségében.

A budapesti Kálvin-téri református gyülekezet meglátogatta a komáromi református gyülekezetet. Ekkor adták át a felszabaduláskor bejelentett zászlót, melyet a Kálvin-téri asszonyok hímeztek.

A jászkarajenői református templom jelentős esemény színhelye volt. Egy fiatal asszonyt fogadott vissza a gyülekezet az úrvacsorával élő tagjai sorába. Annak idején a presbiterium az egyház kárára adott reverzális miatt eltöltötte az úrasztalától, most a gyülekezet előtt megtörtén vallotta be, hogy tetteit megbánta és ünnepélyes formák között ígértet tett, hogy azt igyekezni fog jóvátenni gyermekei nevelésében. A jelenet megrázó ereje mély benyomást tett a gyülekezetre.

Kálvin strassburgi gyülekezet-szervező munkája

Aki ezelőtt 400 esztendővel, az Úr Jézus Krisztus születésének 1539-ik évében megfordult Strassburgban, különös dolgokat láthatott és tapasztalhatott. A némelyek által „Új Jeruzsálem“-nek nevezett város mintha csakugyan egy őskeresztyén gyülekezet lett volna. Reggel 5 órakor a város templomaiban istentisztelettel kezdődött a nap. Hét órakor újra közös ima, délután pedig zsoltáréneklés volt a nagytemplomban. „Az Igét mindig nagyszámú, tanulni vágyakozó közönség hallgatja“, írja egy menekült francia. A lelkipásztorok egyszerűen és világosan magyarázzák a két testamentom szövegét s csak egy cél van előttük, „az, hogy az Isten Igéjének őszinte feltárásával a keresztyén jámborságot terjesszék“.

A reformáció korának eme híres városa felé 1538 szeptember első napjaiban egy magános lovas közeledett. Valószínűleg kevesen vették észre, amint lovával csöndesen poroszkált déli irányból a Strassburg felé vezető úton. Pedig a lovasnak Strassburgba való érkezése csakhamar nagyjelentőségű eseménynek bizonyult, mert az Kálvin János volt, a Genfből nem régen száműzött reformátor, az Institutio híres szerzője.

Bucer és Kálvin.

Kálvinnak Strassburgba való menetele emberileg Bucer Márton strassburgi lelkipásztor műve volt. Kálvin ugyanis Genfből egyenesen Bázélbe ment s itt a tudománynak akart élni, visszavonulva a cselekvő egyházpolitikai élettől. Genfi tapasztalatai csak megerősítették régebbi vágyát egy csöndes kis otthon után, ahol tudományos munkába merülve, tollal szolgálja az Evangélium ügyét. Úgy gondolta, Bázél éppen alkalmas hely lesz kedvenc tervének megvalósítására.

De Isten megint beleszólt a reformátor életébe. Bucertől egymásután érkeztek a levelek, melyekben a strassburgi lelkész Kálvint Strassburgba hívta az odamenekült francia reformátusok gyülekezetének megszervezésére. Kálvin eleinte nem nagyon akart menni, hiszen már olyan erősen szerette volna tudományos terveit megvalósítani. De hiába vonakodott. Bucer olyan sürgető és hatalmas érveket használt, hogy Kálvin felismerte: Isten akarja az ő Strassburgba való menetelét. „Isten megsértése nélkül nem gondolhatsz arra“ írta Bucer, Kálvin visszavonulási tervére célozva. Így Kálvin végül is megadta magát, nem akarván Isten akaratának ellenállni s elindult Strassburg felé.

Kálvin későbbi munkájára s az egész református egyház életére döntő jelentőségű volt az a pár esztendő, mit a reformátor Strassburgban töltött el. Ezekben az években alakult át azzá, aminek később Genfben mutatkozott. Egyház-szervező képességeit gyakorlatilag kipróbálta, egyházfegyelmi elképzeléseit megvalósította és

a kálvini liturgia formáit kidolgozta. Gyakorlati munkájának eredményeit az Institutio második kiadásában tudományosan is érvényesítette s ezáltal teológiája mélyült és gazdagodott. Végül a német protestántizmus gyűlésein való részvétele által széles kitekintést nyert a világprotestántizmus helyzetére s ettől kezdve reformátori tevékenységét az egyetemes protestántizmus széles látókörrel felfogott érdekeinek világosabb felismerése jellemzi.

A strassburgi francia gyülekezet megszervezése.

Midőn Kálvin a strassburgi meghívást elfogadta, egyúttal elhatározta, hogy menekült honfitársaiból a lehetőséghez képest egy mintagyülekezetet szervez. Strassburgi tartózkodása alatt ezt a feladatot az emberileg elérhető legjobb eredménnyel meg is oldotta.

Mindenekelőtt számbavette honfitársait. Ezeknek száma mintegy 400 lehetett. Mindnyájan lelkiismereti meggyőződésük miatt hagyták ott Franciaországot, ahol I. Ferenc borzalmas üldözést indított a reformáció hívei ellen. A Strassburgba menekült franciák tehát erősen ragaszkodtak református meggyőződésükhöz, mert hiszen inkább a hontalanságot választották, mint a hitükkel ellentétes róm. kath. vallás biztonságát nyújtó tanításait. Így Kálvinnak valószínűleg jó anyag állott rendelkezésére a gyülekezetben. Hívei között elismert nevű emberek is voltak, mint pl.: Roussel Gellért, Lefèvre d'Étales stb.

Kálvin első gondját a gyülekezeti igehirdetés képezte. Legelőször ezt szervezte meg. Hetenként négyszer, vasárnap kétszer tartott istentiszteletet. Eközben alakította ki azt az istentiszteleti formát, mely nemsokára egész Franciaországban, sőt más református egyházakban is elterjedt s némi eltéréssel ma is használatos. Ezt részben már helyi szokások és a Bucer liturgiája alapján, részben pedig saját elképzeléséből állította össze a Szentírásnak megfelelően. A keresztelési, esketési és úrvacsorai szertartásnál a Szentírás alapján önálló elképzelést valósított meg. A vasárnapi istentisztelet az invocatioval kezdődött a maihoz hasonlóan; azután jött a bűnvalló imádság (majdnem szóról-szóra a ma használt formában), ezt követte a feloldozás, mely a maitól különbözött. A feloldozás vagy a bűnbocsánat hirdetés után jött a tízparancsolat első része énekben, majd a lelkipásztor rövid imája, mit a tízparancsolat második része követett. Itt foglalt helyet a prédikáció. Az istentiszteletet ima és áldás fejezte be, mely utóbbi az ú. n. ároni áldás volt.

Kálvin valamennyi szertartásnál a Szentírás szavait dolgozta bele az általános formába. Az igehirdetés tartalmát nézve, Kálvin hétköznapokon a körülményeknek megfelelő beszédekét és

imákat mondott, úrvacsoraosztáskor szintén alkalmi beszédet. Vasárnapokon általános keresztyén hittételekről volt szó rendszeresen. Ilyenkor a második istentisztelet tulajdonképpen gyermekistentisztelet volt, melyen a lelkész a gyermekeket kikérdezte.

Kálvin egyházépítő és fegyelmező munkája.

400 lélekből álló gyülekezete tagjai között olyanok is voltak, akik Kálvinnak segíthettek munkájában. Ezekből Kálvin diakonusokat képezett. Minden csütörtökön összehívta őket, imaórát tartott velük és bibliaolvasás után megbeszélést a felmerült kérdéseket. E diakonusoknak hármaskötelességük volt. A lelkigondozásban segítettek Kálvinnak, szükség esetén helyettesítették és a szegényekre gondot viseltek. Rendszeres kiképzésük által Kálvin olyan munkatársakat nyert, akik nagy segítséget nyújtottak lelképásztori teendőiben. Majdnem mindenikük lelkészi teendőt is végezhetett szükség esetén. Így Kálvin időt nyert a tudományos működésre is.

Strassburgi tevékenységének másik fontos része a francia gyülekezetben meghonosított egyházfegyelem gyakorlása volt. Itt megvalósította azt, amit Genfben nem tudott keresztülvinni. Meggyőződése szerint az egyházfegyelem gyakorlása elengedhetetlen volt egy igazi keresztyén gyülekezetben s ezért nagy gondot fordított arra. Leggyakoribb fegyelmi eljárás az úrvacsorától való eltiltás volt.

Kálvin Strassburgban minden úrvacsoraosztás előtti vasárnap kihirdette, hogy akik úrvacsorát akarnak venni, azok előbb jelentkezzenek nála. Ennek két célja volt: 1. először az üdvösségről való személyes tanítás azok számára, akik e kérdésben bővebb oktatásra szorultak; 2. üdvös figyelmeztetés az erre érdemeseknek

és ugyanakkor lelki vigasztalás. Így Kálvin megakart akadályozni azt, hogy némelyek „vakmerően” menjenek az Úr asztalához. Az engedetleneket az úrvacsorától eltiltotta.

Némi ellenállás után Kálvin egyházfegyelmi rendszabályait elfogadták és további végrehajtásuk nem ütközött nagyobb nehézségekbe. Persze ehhez hozzájárult Kálvin lelkigondozói tevékenysége is, melynek segélyező hatását hívei éppen úgy érezték, mint fegyelmezését. Ilyen körülmények között nem lehet csodálkozni azon, hogy a strassburgi francia gyülekezet csakhamar valóban mintagyülekezet lett s a hívek szép keresztyén élete mindenki előtt általános feltűnést keltett. Egy antwerpeni diák ezeket írta ebben az időben a francia gyülekezetéről: „Van itt egy francia templom. Sok derék ember jár ide, akik a jelzett nyelvet értik; nemcsak franciák, hanem olaszok is... Minden kedd délelőttje félünnep, imnapnak nevezik, mert akkor különböző imákat mondanak és bűnbocsánatot osztanak. Vasárnap reggel is van bűnbocsánat és ima, éneklük Dávid zsoltárait... Férfiak és nők szép összhangban, kedvesen énekelnek. Minden egyes embernek ugyanis kotta van a kezében s azért rendet tudnak tartani. Soha sem hittem volna, hogy van valami ennyire magasztos és elragadó. Vasárnap a mise helyett két zsoltárt vagy imákat énekelnek, azután a prédikáció következik... Mikor ezzel készen vannak, a prédikátor egy faasztal előtt letérdel, ez az asztal aféle oltár, csakhogy semmi díszítés nincs rajta... Ez az oltár körülbelül a templom közepén áll... Mellette foglal helyet a prédikátor, szemben a néppel... Anyanyelvén hangosan, érthetően imádkozik, úgy, hogy mindenki megérti...”

A strassburgi tapasztalatok hatása Kálvin egész későbbi munkáján látszik. Ezért fontos életének ez az időszaka. *Biró Sándor.*

Hitújítás vagy reformáció?

Ennek a két szónak ilyen viszonylatban való beállítása már bizonyos állásfoglalást jelent, ha tudjuk, hogy itt nem két fogalomnak egymást kiegészítő, magyarázó, egymással párbuzamosan haladó vonaláról van szó, nem is arról, hogy a „reformáció” szónak magyar nyelvű megfelelője a hitújítás, hanem két szembenálló fogalomról, melyek közül az egyik éppen a feltétlen mérték, mellyel a másik fogalmat mérjük és megítéljük.

Hogy a két fogalom közötti különbséget világosan lássuk, először fel kell tennünk ezt a kérdést: hitújítás-e a reformáció? Ennek a kérdésnek megválaszolása érdekében egy másik kérdést teszünk fel: mit akart az a mozgalom, melyet reformációnak neveztek el? A szó szétbontása és magyar fordítása adja meg a legelső irányítást: re-formáció = vissza-alakulás, vissza-érés, mondhatnánk így is, amennyiben értelmezni akarjuk: le-bontás, le-építés. Ez pedig az alaphoz való visszatérést jelent, egy épületnek a lebontását, mely félrecsúszott alapjától és lehetetlenné vált ezáltal a benne való megmaradás. A szónak ilyen fordítása és értelmezése kizárja azt a feltételezést, mintha a reformáció valami újat akart volna adni, vagy csupán egy réginek átjavítása, megújítása lett volna. A re-formáció nem re-nová-

ció. Nem egy új-nak a megteremtéséről, nem egy új út megvágásáról van szó a reformációban, hanem a kiindulási ponthoz való visszatérésről. Ez pedig csupán csak azért, mert éppen az embernek Istenhez, illetve Istennek az emberhez való viszonyulásáról van szó a reformációban, tehát hit-kérdésről. Az evolúciós történelmi fejfogás, sőt a vallástörténeti szemlélet is a XVI. században megindult fejlődési, speciálisan vallásfejlődési folyamatnak tekinteli a reformációt, melyet részben a római katolikus egyház dogmatikai kényszerével szemben előállított kritikának és az ebből megszületett reformációnak jelentenek ki, másrészt az egyéniséget és az ebből folyó lelkiismereti szabadságot trónusra emelő humanizmus vallásos vetületét látják a reformációban. Mint ilyen, tényleg hitújítás a reformáció, mert a dogma-hittel szemben a humanitás gyökerében levő lelkiismeret szabadságából előálló hitet teremtette meg és mint a római katolicizmus korrekciója így, vagy amúgy beletartozik a történelmi folytonosságba, melyben egyik hittől egy másik hit áll szemben, még pedig egy új hit, vagy pedig a régi hit bizonyos javított kiadásban. Ebben az esetben azonban nem beszélhetnénk erről a mozgalomról úgy, mint re-formációról. A hitújítás nem reformáció.